

JOWITA MRÓZ

UNIKATOWOŚĆ I OSOBLIWOŚĆ W PERSPEKTYWIE ESTETYKI ŻYCIA CODZIENNEGO ORAZ ESTETYCZNEGO DOŚWIADCZENIA PRZESTRZENI PUBLICZNEJ NA PRZYKŁADZIE REGIONU ŁÓDZKIEGO

WPROWADZENIE

„Unikatowość” i „osobliwość” są pojęciami powszechnie występującymi w dyskursie publicznym, które w słownikowych definicjach funkcjonują jako wyrazy (leksemy), zaś w teoretycznej refleksji nad sztuką i estetyce zdefiniowane terminy — np. w ujęciu Georga Simmla, Rogera Scrutona czy Immanuela Kanta. Choć pod względem semantycznym i aksjologicznym nie są określeniami — co może być zaskakujące — jednoznacznie pozytywnymi, to w języku opierającym się przede wszystkim na wiedzy potocznej i ogólnej, a także w kontekście aksjotycznym (co wynika z zaproponowanego przez Zofię Majewską rozróżnienia na pojęcie „aksjotyczne”, a więc odnoszące się do świata przedmiotowego i „aksjologiczne” wiążące się ze sferą teoretycznych rozważań nad doświadczanymi wrażeniami (Borońska, 2012, 411-420)), zwykle przypisuje się im znaczenie dodatnie. Praktyka ta koresponduje ze słownikowymi definicjami „unikatu” jako tego, co „jest bardzo rzadko spotykane i dlatego cenne” (Bańko, 2000, 916) oraz „osobliwości” jako tego, co „szczególne, niezwykle, zadziwiające” (Doroszewski, 1958-1969). Akcentowane w języku dyskursu publicznego pozytywne zabarwienie wartościujące pojęć unikatowości i osobliwości sprawia, że w jego ramach są one wykorzystywane jako narzędzia perswazyjne, określenia dowartościowujące, które wykazują potencjał performatywny, nawet jeżeli niekiedy używane są w sposób niefortunny — nawiązując do terminologii Austina (1993, 566-572). Rozległy horyzont kontekstów pragmatycznych, w których pojawiają się „unikatowość” i „osobliwość” oraz pokrewne im pojęcia obejmuje także obszar podejmowanych przez administrację publiczną i instytucje kultury działań kształtujących politykę społeczno-kulturalną. Działania te nie ograniczają się do tworzenia strategicznych dokumentów czy lokalnych misji, które służą szeroko rozumianym celom marketingowym, ale z innej strony korelują z przestrzenią doświadczenia, którą określono w filozofii jako *Lebenswelt*, czyli „świat życia codziennego”, „świat, w którym żyjemy” (Woleński, 2007, 154), czy też „świat przeżywany” (Blumenberg, 2010, 253), (Blumenberg, 1997). Opisywanie i promowanie przez podmioty administracji publicznej i instytucje kultury zjawisk, obiektów oraz wydarzeń w kategoriach unikatowości i osobliwości niesie za sobą kon-

sekwencje teoretyczne i praktyczne, którym warto przyjrzeć się nie tylko w odniesieniu do ich roli w polityce społeczno-kulturalnej, stanowiącej „istotę życia społecznego, [...] wrażliwości moralnej i estetycznej człowieka” (Damrosz, 1998, 5), ale przede wszystkim z perspektywy estetyki życia codziennego oraz estetycznego doświadczenia przestrzeni publicznej.

UNIKATOWOŚĆ I OSOBLIWOŚĆ. PODSTAWOWE ZAGADNIENIA TERMINOLOGICZNO-TEORETYCZNE

Analizując unikatowość i osobliwość w ramach dyskursu estetyki życia codziennego trudno pominąć kwestie semantyczne i aksjologiczne oraz ujęcia teoretyczne, pozwalające scharakteryzować unikatowość i osobliwość jako nieklasyczne kategorie estetyczne. Wywodzące się z łacińskich słów *unus* i *unicum* unikatowość oraz unikat znaczą tyle, co rzecz jedyna w swoim rodzaju; jedyny egzemplarz, okaz (Doroszewski, 1958-1969), natomiast osobliwość zdefiniować można jako rzecz, osobę, zjawisko różniące się znacznie od innych rzeczy, osób i zjawisk (Bańko, 2000, 1192). Warto podkreślić, że unikatowość i osobliwość — mówiąc językiem Wittgensteina (2000, 50-51) — funkcjonują w rodzinie semantycznej, którą tworzą wyrazy bliskoznaczne, kontrastujące jednak ze sobą nie tylko pod względem znaczenia, ale również potencjału aksjologicznego (Mróz, 2022, 117), nie zaś aksjologicznego odnoszącego się przede wszystkim do przedmiotowych własności oraz „jednostkowych przeżyć aksjologicznych (amorficznego, nieuporządkowanego odczuwania biologicznych i psychologicznych pozytywnych i negatywnych wrażeń)” (Borońska, 2012, 411-420). Do rodziny tej należą ujawniające semantyczno-normatywne odmienności określenia, takie, jak m.in.: „dziwny”, „kuriozalny”, „oryginalny”, „niepospolity” (Dąbrówka, Geller, Turczyn, 1998, 83, 150). Na gruncie filozoficznej refleksji nad sztuką i estetyki unikatowość wiąże się z tym, co jednostkowe (Scruton, 2018, 114), indywidualne i przeciwstawione stylowi (Simmel, 2007, 177-184). Osobliwość natomiast łączona jest z tym, co rzadko spotykane, wyjątkowe, nadzwyczajne (Pomian, 1996, 76). Opierając się na wyróżnionych definicjach słownikowych i koncepcjach estetycznych, stwierdzić można, że unikatowość i osobliwość są kategoriami odnoszącymi się do zjawisk, obiektów i wydarzeń wyjątkowych, niepowtarzalnych, jedynych w swoim rodzaju, rzadko występujących. Takie rozumienie unikatowości i osobliwości wydaje się przeciwstawne szeroko rozumianej codzienności oraz powszechnemu wykorzystywaniu tych kategorii w dyskursie publicznym, a w szczególności należącej do niego polityce społeczno-kulturalnej.

Trzeba zaznaczyć, że na podstawie analizy dokumentów, lokalnych misji i strategii powstających w ramach polityki społeczno-kulturalnej, unikatowość i osobliwość pojawiają się w takim kontekście wypowiedzi, z których wynika, że pełnią one funkcję nie tyle leksemów, co wartości estetycznych. Warto zatem zastanowić się nad możliwościami oraz warunkami doświadczenia

w codzienności tego, co postulowane jest jako unikatowe i osobliwe, a jednocześnie stale w niej obecne. Przyjmuję jako istotny punkt odniesienia dokumenty, lokalne misje i strategie tworzone przez podmioty administracji publicznej i instytucje kultury województwa łódzkiego, które mogą stać się przykładem dla innych regionów Polski, jak i inspiracją do rozważań nad relacjami między wyjątkowością a codziennością na poziomie ogólnej refleksji o nieklasycznych kategoriach estetycznych.

ESTETYCZNE DOŚWIADCZENIE CODZIENNOŚCI I ESTETYCZNE DOŚWIADCZENIE PRZESTRZENI PUBLICZNEJ

Dyskurs estetyki życia codziennego czyni przedmiotem swojego zainteresowania wszystkie elementy składające się na życie codzienne — od zwyczajnych przedmiotów i rutynowych działań po zachody słońca oraz rytuały parzenia herbaty (Saito, 2007). W ramach tego dyskursu: „codzienne doświadczenia estetyczne nie są rzadkie, a wręcz przeciwnie — często mają miejsce podczas wykonywania najzwyczajniejszych czynności” (Andrzejewski, 2014, 125-135). Jak zauważa Andrzejewski estetyczne doświadczenie codzienności charakteryzuje się określonymi właściwościami, do których zalicza przygodność, powtarzalność i przenikalność:

Najprościej rzecz ujmując, przenikalność estetycznego doświadczenia codzienności polega na tym, że dane doświadczenie może być równorzędnie i jednocześnie odczytane jako przynależące do wielu siatek pojęciowych. Np. jedzenie kanapki z mięsem pochodzącej z modnej międzynarodowej sieci kawiarni może być rozpatrywane na wielu płaszczyznach życia: ekologicznej (ponieważ wyprodukowanie takiego pokarmu każdorazowo wiąże się z pewnym stosunkiem do środowiska naturalnego, np. z wykorzystywaniem produktów pochodzących tylko z upraw naturalnych), moralnej (ponieważ godzimy się na zabijanie zwierząt, z których pochodzi mięso), religijnej (niektóre grupy wyznaniowe mają zakaz spożywania pokarmów mięsnych w ogóle bądź pewnych jego typów, np. wieprzowiny, wołowiny), społecznej (ponieważ identyfikujemy się z klasą średnią, do której jest skierowana oferta sieci kawiarni) oraz politycznej (ponieważ wybierając jedzenie z oferty określonego dystrybutora, wspieramy jego działania, np. mające na celu wyrównywanie niektórych nierówności społeczno-klasowych) (2014, 125-135).

Takie ujęcie estetycznego doświadczenia codzienności pozwala nakreślić ramy dla podejmowanego w artykule zagadnienia relacji między unikatowością i osobliwością a zwyczajnością, powszedniością i powtarzalnością. Musi jednak zostać skorelowane z doświadczeniem przestrzeni publicznej, ponieważ to w niej odbywają się wydarzenia i umieszczane są obiekty postulowane w ramach polityki społeczno-kulturalnej jako unikaty i osobliwości. Zdefiniowanie przestrzeni publicznej jest kwestią wciąż toczących się dyskusji, które wykraczają poza tematykę artykułu. Z tego względu przyjmuję za Czepczyńskim, że przestrzeń publiczna jest:

swoistym dobrem wspólnym, które wpływa w istotny sposób na jakość życia uczestników wspólnoty. Przestrzeń ta ma znaczenie zarówno ze względu na swoją wartość użytkową i wymiarną, ale także dlatego, że odzwierciedla wartości o charakterze kulturowym i symbolicznym (2012, 7-19).

Doświadczenie estetyczne przestrzeni publicznej jest nie tylko związane z symbolicznym i kulturowym jej wymiarem jako dobra wspólnego, ale również z nieuchronnością doświadczenia estetycznego (Gralińska-Toborek, Kazimierska-Jerzyk, 2014, 31). Nieuchronność doświadczenia estetycznego nie jest jednak warunkiem wystarczającym doświadczenia postulowanych w ramach polityki społeczno-kulturalnej unikatów i osobliwości jako unikatów i osobliwości właśnie. Doświadczenie estetyczne unikatowości i osobliwości w przestrzeni publicznej wymaga spełnienia określonych warunków zarówno podmiotowych, jak i przedmiotowych. Wskazując te warunki posłużę się przykładami, które wybrane zostały spośród obszernej puli obiektów, wydarzeń i zjawisk regionu łódzkiego klasyfikowanych oraz promowanych jako unikaty i osobliwości.

PODMIOTOWE I PRZEDMIOTOWE WARUNKI CODZIENNEGO DOŚWIADCZENIA UNIKATOWOŚCI I OSOBLIWOŚCI

Jednym z najchętniej opisywanych w kategoriach unikatowości w regionie łódzkim układem urbanistycznym jest trójkątny rynek w Łowiczu. Choć w środowisku historyków sztuki i urbanistów kwestia klasyfikowania owego rynku jako unikat jest dyskusyjna, to w ramach dyskursu publicznego uznawany jest on za wyjątkowy ze względu na swój nietypowy kształt:

W Łowiczu znajduje się także unikatowy trójkątny rynek. W Polsce są jedynie trzy rynki zbudowane na planie trójkąta, lecz ten łowicki jest zdecydowanie najpopularniejszy. Układ rynku zachował się od średniowiecznych czasów, a wpływ na jego kształt miała przepływająca w pobliżu rzeczka, wzdłuż której zbudowano ciąg kamienic (Redakcja Strony Internetowej Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Łódzkiego, 2021).

Nie rozstrzygając zasadności opisywania trójkątnego rynku w Łowiczu w kategoriach unikatowości, warto zastanowić się nad warunkami doświadczenia jego przestrzeni jako unikatowej właśnie. Po pierwsze, możliwość doświadczenia nietypowego kształtu rynku wymaga od podmiotu doświadczenia wiedzy o wyjątkowości tego rozwiązania urbanistycznego. Takie przygotowanie do estetycznego odbioru unikatowości trójkątnego rynku w Łowiczu nie stanowi szczególnego wyzwania z uwagi na umiejscowioną w pobliżu przestrzeni tablicę informacyjną oraz pojawiające się w witrynach internetowych i dokumentach strategicznych opisy omawianego układu urbanistycznego:

Nowy Rynek, na którym zachował się średniowieczny układ urbanistyczny. Rynek założono na rzadko spotykanym, nawet w skali europejskiej, planie trójkąta. Do 1443 roku na środku rynku znajdowała się ratusz, który został rozebrany w latach 20. XIX w. Do czasów współczesnych zachowały się datowane na XVI-XIX w. kamienice, które otaczają rynek (Zarząd Powiatu Łowickiego, 2020).

Po drugie, istotną rolę w estetycznym doświadczaniu unikatowości trójkątnego rynku w Łowiczu odgrywają warunki przedmiotowe, a w tym przypadku zagospodarowanie przestrzeni i sposób jej wykorzystania. Problemem mogą okazać się rozwiązania i realizacje, które uniemożliwiają dostrzeżenie nietypowego kształtu rynku, np. umieszczone na jego obszarze ławki, okrągła fontanna, czy też pojawiające się w sezonie wiosenno-letnim obiekty funkcjonujące jako atrakcje turystyczno-kulinarne.

Patrząc na trójkątny rynek w Łowiczu pod kątem dostępności postulowanego unikat dla osób odwiedzających tę przestrzeń, warto zwrócić uwagę na jej otwartość i egalitarny charakter. Nie jest to zjawisko odosobnione w przypadku postulowanych w regionie łódzkim unikatowości i osobliwości. Podobnie jest z projektem OFF Piotrkowska (Redakcja Strony Internetowej Urzędu Miasta Łodzi, Łódzka Informacja Turystyczna, 2023), czy unikatowym wolborskim układem urbanistycznym z XIII wieku, „którego najważniejszym elementem pozostaje gotycki kościół parafialny pw. Św. Mikołaja [...] zbudowany prawdopodobnie w XV wieku, przebudowany po pożarze w 1549 r.” (Zarząd Starostwa Powiatowego w Piotrkowie Trybunalskim, 2021). Dla wspomnianych obiektów można jednak wyróżnić kontrprzykłady, które silnie korespondują z założeniem, że to, co „jest bardzo rzadko spotykane i dlatego cenne” (Bańko, 2000, 916) należy w sposób szczególny chronić, a nawet umieszczać w miejscach trudnodostępnych dla odbiorców. Oczywistą ilustracją takich praktyk jest przechowywanie wyjątkowych obiektów w muzeach.

Trudno polemizować z myślą, że: „Współcześnie od muzeum wymaga się komunikacji z widzem, interakcji i rozrywki” (Kaczmarek, 2018, 45-62); że muzea są powszechnie dostępne i otwarte dla każdego. Myślę jednak, że umieszczanie unikatowych i osobliwych obiektów w ich przestrzeni sprzyja wydobywaniu i podkreślaniu wyjątkowości, nietypowości, niecodzienności przedmiotów codziennego użytku lub takich, które w przeszłości były popularne, a nawet ludyczne, a dziś stały się częścią dziedzictwa kulturowego. W regionie łódzkim przykładem takiego obiektu jest Kaiser Panorama znajdująca się w Muzeum Kinematografii w Łodzi:

Zbiory Muzeum Kinematografii w Łodzi liczą ponad 70 000 muzealiów. Są wśród nich urządzenia z epoki poprzedzającej film — latarnie magiczne z przelomu wieków, mutoskop czy odrestaurowany w 2016 roku fotoplastikon, pochodzący z pracowni wynalazcy tego urządzenia Augusta Fuhrmanna. Jest to jedyny w Polsce oryginalny i — według Towarzystwa Fuhrmannowskiego — jeden z sześciu zachowanych w świecie (Redakcja Strony Internetowej Muzeum Kinematografii w Łodzi, b.d.).

W Muzeum Guzików w Łowiczu zobaczyć można unikatową spinkę Stanisława Ignacego Witkiewicza Witkacego (Redakcja Strony Internetowejdobroni.pl, 2009). Co ciekawe, także Muzeum Guzików promowane jest jako unikat:

Muzeum Guzików-unikat na skalę światową [...] Dwanaście lat temu w Łowiczu narodziła się idea, aby zapisywać historię przy pomocy prozaicznych, zwyczajnych przedmiotów. Tak powstało Muzeum Guzików, którego obiektem zainteresowań są guziki i pamięć o ich właścicielach (Redakcja Strony Internetowej dobron.pl, 2009).

W interesujący sposób zwyczajne przedmioty — spinka i guziki — zestawione zostają z kategorią unikatowości. Tym, co nadaje im unikatowego charakteru nie są wartości artystyczne ani bycie jedynym w swoim rodzaju, ale kwestia przynależności do osób, które tak, jak Witkacy były wyjątkowe. Tego typu muzea przypominają do pewnego stopnia gabinety osobliwości:

Gromadzenie przedmiotów i tworzenie gabinetów osobliwości stało się nie tyle wyrazem mody i uznania w szerokim świecie, ale osobistego przeżycia, chęcią zbadania wszechświata i stworzenia jego pomniejszonego modelu na przykładzie własnej kolekcji. [...] W tworzeniu się muzeów jako instytucji publicznych główną rolę pełniły kolekcje prywatne, gdyż to one stanowiły i nadal stanowią podstawowe źródło zdobywania nowych eksponatów, a także organizowania takich twórców jak muzea właśnie (Sarosińska, 2012, 367-372).

Szczególnym pod względem dostępności dla odbiorców przykładem postulowanych w regionie łódzkim unikatów są Obraz Trójcy Świętej w Boczkach Chelmońskich oraz Nowa Wieś jako nowy geometryczny środek Polski. Obraz znajdujący się w Kaplicy św. Rocha w Boczkach Chelmońskich jest dostępny dla odbiorców w sposób ograniczony, co może wzmocniać doświadczenie go jako unikat, który z uwagi na swoją wartość musi być odpowiednio chroniony, ale też symbolicznie wydzielony z codziennych praktyk i zbioru przedmiotów codziennego użytku:

Wśród obrazów i rzeźb w kaplicy znajduje się wyobrażenie Trójcy Świętej jako głowy o trzech twarzach. Jest to jedyne tego typu dzieło w Polsce, unikatowe w skali światowej (Siejka, 24.02.2020).

Inaczej jest w przypadku Nowej Wsi, do której na podstawie geodezyjnych wyliczeń próbowano przenieść geometryczny środek Polski znajdujący się dotychczas w miejscowości Piątek. Usytuowanie tzw. nowego geometrycznego środka Polski na prywatnej działce sprawia, że obiekt nie tylko nie może zostać bezpośrednio doświadczony przez odbiorców, ale także postrzegany jest nie jako unikat, ale kuriozum, czy też dziwaczne zjawisko.

Powtarzalność jako właściwość estetycznego doświadczenia codzienności najchętniej łączy się z cyklicznością i regularnością. Można jednak powiązać ją z powszednością, czy też pospoli-

tością. Choć określenia te obarczone są negatywnym potencjałem aksjologicznym, to nie niwelują wartości artystycznych np. architektury, rzeźby, czy też układów urbanistycznych ujmowanych w kategoriach unikatowości i osobliwości, ale raczej odsłaniają szereg problemów wynikających ze zderzenia postulowanej wyjątkowości ze zwyczajnością, familiarnością, a nawet zjawiskiem spowszednienia.

W ramach polityki społeczno-kulturalnej województwa łódzkiego w kategoriach unikatowości promowane są m.in. zespoły fabryczno-rezydencjonalne (Biuro Planowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego w Łodzi, 2013), rzeźba symbolizująca geometryczny środek Polski w Piątku (Zespół Opracowujący Plan Rozwoju Turystyki w Gminie Piątek na lata 2017-2023, 2017), czy też Łask-Kolumna i jej architektura (Grodny, Seweryn, Krygowska, Natalia, Nowak, Justyna, 2022). Za osobliwe uznaje się np. skoncentrowanie XIX-wiecznych fabrykanckich rezydencji miejskich w Łodzi oraz w niektórych miejscowościach podłódzkich, m.in. w Pabianicach i Ksawerowie (Biuro Planowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego w Łodzi w Zespole Środowiska i Krajobrazu, Wojewódzka Komisja ds. Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w województwie łódzkim na lata 2020-2023, 2020), inkrustowany muszelkami ołtarz, ambonę i chrzcielnicę w kościele p.w. Świętego Ducha w Łasku (Zespół Opracowujący Strategię Rozwoju Powiatu Łaskiego 2022, 2022). Choć określanie pofabrycznego krajobrazu Łodzi i innych miejscowości województwa łódzkiego unikatowym lub osobliwym może okazać się nieadekwatne — zachowane w architekturze ślady dokonującego się w XIX wieku przemysłowego rozwoju miast są typowe dla wielu miejsc nie tylko w Polsce, ale i Europie — to trzeba podkreślić, że należy dokonać w tym miejscu rozróżnienia na podmiot i przedmiot doświadczenia. Dla turysty jako doświadczającego podmiotu albo osoby, która pierwszy raz odwiedza Łódź, Piątek, Łask czy Łowicz, albo czyni to rzadko, zabudowa miasta, rzeźba symbolizująca środek Polski czy detale architektoniczne nawiązujące do folkloru i przemysłowych tradycji mogą wydawać się wyjątkowe, natomiast dla mieszkańca, który każdego dnia przemierza te same ulice, spogląda na kamienice, rzeźby i inne obiekty znajdujące się „zawsze w pobliżu”, elementy te stają się częścią codzienności, powszedniejszą i tracą walor niezwykłości. Oczywiście, wyostrenie uważności i wrażliwości może sprawić, że to, co znajome docenione zostanie jako niepowtarzalne. Jednak, jak zauważa Saito zwracanie uwagi na monotonne i nużące aspekty codziennego życia, niekoniecznie przekształca je w niezwykle doświadczenie (2017, 27).

Możliwe zatem, że dla estetycznego doświadczenia unikatowości oraz osobliwości w przestrzeni publicznej istotniejsze są warunki przedmiotowe. Pomimo tego, że trójkątny rynek w Łowiczu uznawany jest za nietypowy, a geometryczny środek Polski jest jedynym takim miejscem w kraju, to zarówno przestrzeń Łowicza, jak i placu w Piątku, na którym ustawiona została rzeź-

ba, a także jego otoczenie składają się na powszechnie spotykany w Polsce krajobraz małych miast i miejscowości. Jako kontrprzykłady wyróżnić należy modernistyczną zabudowę Łasku-Kolumny oraz inkrustowany muszelkami ołtarz, ambonę i chrzcielnicę w kościele p.w. Świętego Ducha w Łasku. Pomimo, że urzeczywistniona w Łasku-Kolumnie idea miasta-ogrodu realizowana była także w innych miejscowościach regionu łódzkiego — np. w Sokolnikach, Grotnikach, Tuszynie — to zlokalizowane w Kolumnie budynki: „tworzą unikalne zespoły zabudowy o dość wysokiej intensywności zabudowy, formują wyraźne — i nadal czytelne, pomimo wielu późniejszych wyburzeń — pierzeje ulic” (Pardała, 2015, 59-72). Wykorzystywanie muszli w celach ozdobnych nie jest samo w sobie zaskakujące: „artyści, aż do okresu magdaleńskiego, nadal dostarczają różności z ich naturalnego muzeum kawałków pirytu, muszli, skamielin, kryształów kwarcu i galeny” (Pomian, 1996, 42). Jednak zestawienie ze sobą zabytkowej, niewielkich rozmiarów świątyni zbudowanej z drzewa modrzewiowego z obiektami sakralnymi, które udekorowane zostały muszlami sprawia, że ołtarz, ambona i chrzcielnica zadziwiają, są niezwykle i nietypowe. Użycie muszli zamiast drewna albo marmuru wprowadza element egzotyczności, „stawia nam przed oczami swego rodzaju obrazowy inwentarz świata, który usiłuje być wyczerpujący pod względem geograficznym, jak pod względem kategorii przedmiotów” (Pomian, 1996, 71). Jak zauważa Pomian:

Istnieje na pewno jakiś związek między tym gromadzeniem osobliwości i religią, ale jeśli tak jest, to nie wyklucza on zainteresowań estetycznych, ponieważ kształty naturalne i kształty stworzone sąsiadują ze sobą [...] (1996, 42).

UNIKATOWOŚĆ I OSOBLIWOŚĆ A POWTARZALNOŚĆ I CYKLICZNOŚĆ

Zagadnienia dostępności dla odbiorców zjawisk, obiektów i wydarzeń rozpatrywanych w kategoriach unikatowości i osobliwości oraz możliwości ich estetycznego doświadczenia nie są jedynymi problemami, które wyodrębnić należy analizując unikatowość i osobliwość w ramach dyskursu publicznego skorelowanego z estetyką życia codziennego. Na uwagę zasługuje również kwestia relacji między wyjątkowością, niepowtarzalnością i jednostkowością a powszedniością, tym, co typowe, cykliczne i powtarzalne. Ujmując problem z perspektywy języka i sposobów jego użycia można stwierdzić, że określenia te są pod względem semantycznym przeciwstawne. Jednak w ramach dyskursu estetyki życia codziennego zwracanie uwagi i wysuwanie tła na pierwszy plan jest po prostu czynieniem czegoś niewidzialnego widzialnym i jest niezbędne dla każdego rodzaju doświadczenia estetycznego, czy to niezwykłego, czy zwykłego (Saito, 2017, 24). Ponadto w ramach owego dyskursu to, co zwykle (*ordinary*) może stać się niezwykle (*extraordinary*) (Leddy, 2012, 121). Trzeba nadmienić, że relacja ta może zostać odwrócona i to, co postulowane jako

niezwykłe czy wyjątkowe narażone jest na spowszednienie i utratę walorów unikatowości oraz osobliwości na rzecz powtarzalności i powszechności. Ta inwersja zaproponowanej przez Leddy'ego „przemiany” zwykłego (*ordinary*) w niezwykle (*extraordinary*) (2012, 121) widoczna jest zarówno w języku dyskursu publicznego, jak i na poziomie codziennego doświadczenia zjawisk, obiektów, wydarzeń opisywanych w ramach polityki społeczno-kulturalnej w kategoriach unikatowości i osobliwości.

Jak zostało już zaznaczone w języku dyskursu publicznego pojęcia unikatowości i osobliwości występują powszechnie, niekiedy bywają nawet nadużywane. Dodatkowo za ich pomocą opisuje się zjawiska, które nie są wyjątkowe, ani jedyne w swoim rodzaju. Zaryzykować można, że pojęcia te stosuje się przypadkowo, a co istotniejsze opisów w dokumentach, lokalnych misjach i strategiach tworzonych w ramach polityki społeczno-kulturalnej nie wzbogaca się argumentami, które mogłyby okazać się pomocne w rozpoznawaniu i klasyfikowaniu unikatów oraz osobliwości. Przykładowo, unikatowymi albo osobliwymi określa się tak różnorodne, a zarazem ogólne i powszechnie spotykane zjawiska jak: pakiet dóbr (Zespół Opracowujący Zintegrowaną Strategię Rozwoju Powiatu Wieluńskiego, 2013), roślinność (Zespół Powołany Zarządzeniem nr 206/2013 Starosty Pajęczańskiego, 2015), obszary kulturowe na terenach wiejskich (Zespół Opracowujący Strategię Rozwoju Powiatu Brzezińskiego na lata 2021-2027, 2020), czy też krajobraz wielkomiejski (Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2020-2023).

Problemy ujawniające się na poziomie języka dyskursu publicznego nabierają szczególnego znaczenia, gdy rozpatruje się je z perspektywy codziennego doświadczenia estetycznego. Przypomnijmy, jak podkreśla Andrzejewski, estetyczne doświadczenie codzienności charakteryzuje się przygodnością, powtarzalnością i przenikalnością (Andrzejewski, 2014, 125-135). Analizując unikatowość i osobliwość obiektów, wydarzeń i zjawisk w przestrzeni publicznej najważniejsza okazuje się powtarzalność. To właśnie ona może sprawić, że to, co z założenia miało być wyjątkowe i jedyne w swoim rodzaju traci te walory i staje się częścią zwyczajnych praktyk, tradycji oraz powszechnego krajobrazu.

Przykładowo odbywające się w Kutnie Święto Róży, łódzki festiwal muzyki elektronicznej Ravekjavik i Festiwal Krytyków Sztuki Filmowej „Kamera Akcja”, choć są wydarzeniami promowanymi jako unikatowe i „przypisane” do konkretnego miasta, ze względu na wyróżniającą je cykliczność mogą być narażone na utracenie — mówiąc językiem Leddy'ego — swojej niezwykłości (*extraordinary*) (2012, 121). Trzeba także zastanowić się nad samym postulatem uznawania wymienionych powyżej wydarzeń za unikatowe. Róża jest przecież popularnym kwiatem, a festiwale muzyki elektronicznej odbywają się na całym świecie. Interesujący pod względem potencjału unikatowości wydaje się Festiwal Krytyków Sztuki Filmowej „Kamera Akcja”, który nawiązuje do

łódzkich tradycji filmowych i tożsamości miasta kształtowanej przez sztukę filmową oraz jej twórców:

(...) został powołany do życia w 2010 roku. Wydarzenie powstało z czystej miłości do kina. Projekt stał się jedynym w Europie festiwalem poświęconym krytyce filmowej. Jest zarazem miejscem spotkań i rozmów wokół kina, przyciągającym do siebie ludzi myślących filmem, jednocześnie niewykluczającego żadnego głosu z udziału w dyskusji (Redakcja Strony Internetowej Festiwalu Krytyków Sztuki Filmowej, 2022).

Podobny problem dychotomii „zwykły” i „niezwykły” dotyczy łowickiego Bożego Ciała oraz tradycji przygotowywania kwiatowych dywanów podczas uroczystości Bożego Ciała w Spycimierzu. Boże Ciało obchodzone jest przecież każdego roku w całej Polsce, co sprawia, że jako takie nie jest unikatowe czy osobliwe. Jednakże, ze względu na dodatkowe walory — oryginalną w skali kraju tradycję układania kwiatowych dywanów (Zarząd Starostwa Powiatowego w Poddębicach, 2020), dokumentujące ją unikatowe archiwum zdjęć, eksponatów, nagrań i filmów (Redakcja Strony Internetowej Spycimierskiego Bożego Ciała, 2021), czy też specyfikę unikatowej łowickiej kultury ludowej- mogą wyróżniać się na tle podobnych uroczystości, jeżeli nie w skali kraju, to przynajmniej regionu. Trzeba jednocześnie zaznaczyć, że łowicki folklor i łowickie oraz spycimierskie Boże Ciało są zjawiskami, które stały się częścią codziennych rytuałów. Przestrzeń Łowicza wypełniają umieszczone na latarniach i chodnikach detale nawiązujące do charakterystycznego dla łowickiej kultury ludowej wzornictwa. Zaryzykować można, że podejmowane w Spycimierzu i Łowiczu praktyki korespondują z Bubnera ujęciem estetyzacji świata życia:

Estetyzacja świata życia, która *rezygnując* z szerokiej ramy interpretacyjnej po prostu odmienia estetycznie codzienność jako taką, upowszechnia się jako namiastka. Gdzie nie ma do świętowania nic odbiegającego od zwykłej praktyki, trzeba — jeśli się da — upiększać to, co się ma (2005, 176).

Warto nadmienić, że w przypadku estetycznych unikatowości oraz osobliwości „upiększanie” nie jest istotną praktyką, ale jak pokazują przykłady Łowicza i Spycimierza obchody powszechnego i cyklicznego święta, stanowiącego składnik codziennego doświadczenia estetycznego wymagają dodatkowych elementów, zabiegów i działań, które pozwolą spojrzeć na to wydarzenie jako nietypowe, wyróżniające się na tle podobnych uroczystości.

KONKLUZJE

W języku dyskursu publicznego, którym posługują się autorzy dokumentów tworzonych przez administrację publiczną oraz lokalnych misji instytucji kultury, pojęcia unikatowości oraz osobliwości wykorzystywane są przede wszystkim w celach perswazyjnych i strategicznych. Jed-

nak kształtowana przez wspomniane podmioty polityka społeczno-kulturalna nastawiona na promowanie unikatów i osobliwości nie sprowadza się jedynie do teoretycznych założeń, ale przejawia się w konkretnych działaniach i realizacjach, które wpływają na życie codzienne, wygląd miejscowości oraz ich walory kulturowe. Z tego względu interesująca staje się korelacja między postulowaną w ramach owej polityki unikatowością i osobliwością obiektów, wydarzeń oraz zjawisk a estetyką życia codziennego i estetycznym doświadczeniem przestrzeni publicznej. Rozpatrywane w perspektywie estetyki życia codziennego unikatowość i osobliwość zderzają się z tym, co powtarzalne, powszechne, zwykłe, familiarne, typowe, cykliczne. Taka kolizja wartości nie przekreśla możliwości estetycznego doświadczenia w codziennym życiu tego, co unikatowe i osobliwe. Doświadczenie to wymaga spełnienia określonych warunków podmiotowych i przedmiotowych, bez których unikatowość i osobliwość tracą swoją niezwykłość oraz wyjątkowość. Po pierwsze, w odniesieniu do przedmiotu doświadczenia istotna okazuje się dostępność przestrzeni oraz jej zagospodarowanie pod względem uwidocznienia unikatowości oraz osobliwości jako wartości estetycznych przypisywanych danym obiektom czy układom urbanistycznym. Zestawienie ze sobą trójkątnego rynku w Łowiczu, który jest powszechnie dostępny oraz Obrazu Trójcy Świętej w Boczkach Chelmońskich jako miejsca odseparowanego, częściowo zamkniętego wskazuje, że codzienne doświadczenie unikatowości preferuje przestrzeń mniej wyeksponowaną, dającą w jakiejś mierze poczucie tajemniczości oraz zerwania związków z rutynowymi i wykonywanymi przez wszystkich codziennymi czynnościami. Należy jednak pamiętać, że umieszczanie unikatów i osobliwości na prywatnych posesjach czyni je dostępnymi jedynie dla właścicieli, co sprawia, że unikatowość i osobliwość wyłączone zostają z codziennego życia mieszkańców i mogą zostać odebrane jako kurioza. Powszechne krajobrazy, nawet jeżeli pod pewnymi względami wykazują cechy unikatowości i osobliwości np. pejzaż pofabrycznej zabudowy Łodzi i okolic, czy też jedyny w swoim rodzaju geometryczny środek Polski w Piątku, sprawiają, że unikatowość i osobliwość zostają w pewnym sensie ośmieszane poprzez zbyt silne skonstrastowanie wyjątkowości i pospolitości (Mróz, 2022, 113-130). Po drugie, codzienne doświadczenie estetyczne charakteryzuje się powtarzalnością, która z kolei jest właściwością przeciwną wobec unikatowości i osobliwości. Z uwagi na powyższe stwierdzenie, cyklicznie odbywające się wydarzenia, choć mogą być jedyne w skali Polski, a nawet Europy, narażone są na utratę waloru wyjątkowości. Po trzecie, z perspektywy podmiotu doświadczenia problemem w dostrzeganiu i estetycznym przeżywaniu unikatowości oraz osobliwości może stać się punkt widzenia oraz familiarność obiektów, miejsc i wydarzeń — dla mieszkańców Łasku-Kolumny unikatowa modernistyczna architektura, na którą „napotyka się” na co dzień lub w niej mieszkają może okazać się czymś zwyczajnym, a nawet spowszedniałym. Interesujące z perspektywy codziennego doświadczenia estetycznego

unikatowości i osobliwości okazują się spinka Witkacego, guziki w Muzeum Guzików w Łowiczu oraz inkrustowany muszelkami ołtarz, ambona i chrzcielnica w kościele p.w. Świętego Ducha w Łasku. Zwykle przedmioty codziennego użytku — spinka, guziki — stają się niezwykle za sprawą właścicieli, co z kolei koresponduje ze Scrutona ujęciem unikatowości i jednostkowości: „unikatowy styl to taki, który cechuje jednostkową ludzką istotę” (2018, 106). W przypadku spinki, guzików oraz obiektów w kościele p.w. Świętego Ducha w Łasku zwykle staje się niezwykle, a unikatowość i osobliwość rezonując z codziennymi przedmiotami zachowują swoje właściwości za sprawą powiązania z jednostkowością — spinka Witkacego, guziki w Muzeum Guzików — oraz z niezwykłością, byciem zadziwiającym i szczególnym — inkrustowany muszelkami ołtarz, ambona i chrzcielnica w kościele w Łasku.

Bibliografia:

- Andrzejewski, Adam; 2014, Struktura estetycznego doświadczenia codzienności; w: *Filozofia Nauki*, 22/3, s. 125-135
- Austin, John Langshaw; 1993, *Mówienie i poznawanie. Rozprawy i wykłady filozoficzne*, przeł. Bohdan Chwedeńczuk, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe
- Bańko, Mirosław; 2000, *Inny słownik języka polskiego*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN
- Blumenberg, Hans; 2010, *Theorie der Lebenswelt*, Berlin: Suhrkamp
- Blumenberg, Hans; 1997, *Rzeczywistości, w których żyjemy. Rozprawy i jedno przemówienie*, przeł. Wanda Lipnik, Warszawa: Oficyna Naukowa
- Borońska, Agata; 2012, *W świecie wartości intencjonalnych*; w: *Humanistyka i Przyrodoznawstwo*, 18, s. 411-420
- Bubner, Rüdiger; 2005, *Doświadczenie estetyczne*, przeł. Krystyna Krzemieniowa, Warszawa: Oficyna Naukowa
- Czepczyński, Mariusz; 2012, *Przestrzeń publiczna jako forma reprezentacji społeczności lokalnych. Między hibernacją a animacją centrów małych miast woj. Pomorskiego*; w: *Studia komitetu przestrzennego zagospodarowania kraju PAN*, 144, s. 7-19
- Damrosz, Jerzy; 1998, *Kultura polska w nowej sytuacji historycznej*, Warszawa: Instytut Kultury
- Dąbrówka, Andrzej, Geller, Ewa, Turczyn, Ryszard; 1998, *Słownik synonimów*. Warszawa: Świat Książki
- Doroszewski, Witold; 1958-1969, *Słownik języka polskiego*. Warszawa: Wiedza Powszechna / PWN
- Gralińska-Toborek, Agnieszka, Kazimińska-Jerzyk, Wioletta; 2014, *Doświadczenie sztuki w przestrzeni miejskiej. Galeria Urban Forms 2011-2013/Experience of Art in Urban Space. Urban Forms Gallery 2011-2013*, Łódź: Biblioteka/Fundacja Urban Forms
- Kaczmarek, Jerzy; 2018, *Muzeum jako przestrzeń sztuki, pamięci i dialogu. Przypadek Najmniejszego Muzeum Świata*; w: *Pogranicze. Studia Społeczne*, tom XXXIV, s. 45-62. DOI 10.15290/pss. 2018.34.03
- Thomas, Leddy; 2012, *The Extraordinary in the Ordinary: The Aesthetics of Everyday Life*, Peterborough: Broadview Press
- Mróz, Jowita; 2022, *Estetyczne kategorie unikatowości i osobliwości oraz ryzyko ich użycia w kontekście aksjologicznym*; w: *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Philosophica. Ethica-Aesthetica-Practica*, (40), s. 113-130. <https://doi.org/10.18778/0208-6107.40.06>

- Pardała, Wojciech; 2015, Problemy funkcjonalne, techniczne i społeczne drewnianej architektury letniskowej okolic Łodzi; w: Budownictwo i Architektura, 14 (3), s. 59-72
- Pomian, Krzysztof; 1996, Zbiornice i osobliwości. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Saito, Yuriko; 2007, *EverydayAesthetics*, Oxford: Oxford University Press
- Saito, Yuriko; 2017, *Aesthetics of the Familiar: Everyday Life and World-Making*, Oxford: Oxford University Press
- Sarosińska, Kamila; 2012, Od gabinetu osobliwości do muzeum; w: Rocznik Chojeński 4, s. 367-372
- Scruton, Roger; 2018, Piękno, przeł. Sylwia Krawczyk, Agnieszka Rejniak-Majewska, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
- Simmel, Georg; 2007, Problem stylu; w: Georg Simmel, *Filozofia kultury wybór esejów*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 177-184
- Wittgenstein, Ludwig; 2008, *Dociekania filozoficzne*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN
- Woleński, Jan; 2007, *Lebenswelt* i uniwersalność języka naturalnego; w: *Principia*, t. 47-48, s. 145-158

Dokumenty i witryny internetowe:

- Biuro Planowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego w Łodzi; 2013, Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego 2020, <https://strategia.lodzkie.pl/strategia-2020/>, [dostęp: 05.02.2024]
- Biuro Planowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego w Łodzi w Zespole Środowiska i Krajobrazu, Wojewódzka Komisja ds. Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami województwie łódzkim na lata 2020-2023; 2020, Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2020-2023, <https://www.lodzkie.pl/kultura/ochrona-zabytkow/program-opieki-nad-zabytkami>, [dostęp: 05.02.2024]
- Grodny, Seweryn, Krygowska, Natalia, Nowak, Justyna; 2022, Badanie potrzeb społeczno-kulturalnych Kolumny. Raport przygotowany dla Łaskiego Domu Kultury, <https://laskidomkultury.com.pl/aktualnosci/dom-kultury-inicjatywy-lokalne-raport/>, [dostęp: 05.02.2024]
- Redakcja Strony Internetowej Dobroni.pl; 2009, Muzeum Guzików-unikat na skalę światową..., <https://dobroni.pl/arttykul/muzeum-guzikow-unikat/571413>, [dostęp: 05.02.2024]
- Redakcja Strony Internetowej Festiwalu Krytyków Sztuki Filmowej; 2022, Idea Festiwalu „Kamera Akcja”, <https://kameraakcja.com.pl/idea-fka/>, [dostęp: 05.02.2024]
- Redakcja Strony Internetowej Muzeum Kinematografii w Łodzi; b.d., Muzeum Kinematografii w Łodzi, <https://muzeumkinematografii.pl/pl/15c42-web-agency-gb-home/>, [dostęp: 05.02.2024]
- Redakcja Strony Internetowej Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Łódzkiego; 2021, Turystyka w województwie łódzkim w 2021 r. — powiat łowicki, <https://rpo.lodzkie.pl/blog/item/4898-turystyka-w-województwie-lodzkiem-w-2021-r-powiat-lowicki>, [dostęp: 05.02.2024]
- Redakcja Strony Internetowej Spycimierskiego Bożego Ciała; 2021, Spycimierskie Boże Ciało. Tradycja, <https://spycimierskiebozeczialo.pl/pl/tradycja/>, [dostęp: 05.02.2024]
- Redakcja Strony Internetowej Urzędu Miasta Łodzi, Łódzka Informacja Turystyczna; 2023, Największe atrakcje turystyczne w Łodzi. Co koniecznie trzeba zobaczyć?, https://uml.lodz.pl/wyszukiwanie/?tx_solr%5Bq%5D=atrakcje+turystyczne, [dostęp: 05.02.2024]

- Siejka, Marek; 2020, Kaplica i Kościół p.w. Św. Rocha w Boczkach Chelmońskich, https://kocierzew.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=173&Itemid=982, [dostęp: 05.02.2024]
- Zarząd Powiatu Łowickiego; 2020, Strategia Rozwoju Powiatu Łowickiego 2020, <https://www.bip.powiat.lowicz.pl/2068,strategia-rozwoju-powiatu-lowickiego-2020>, [dostęp: 05.02.2024]
- Zarząd Starostwa Powiatowego w Piotrkowie Trybunalskim; 2021, Strategia Rozwoju Powiatu Piotrkowskiego na lata 2021-2030, https://www.powiat-piotrkow-ski.pl/images/image/2021/12/strategia/STRATEGIA_POWIATU_PIOTRKOWSKIEGO.pdf [dostęp: 05.02.2024]
- Zarząd Starostwa Powiatowego w Poddębicach; 2020, Strategia Rozwoju Powiatu Poddębickiego 2020, <https://www.bip.powiat.lowicz.pl/2068,strategia-rozwoju-powiatu-lowickiego-2020>, [dostęp: 05.02.2024]
- Zespół Opracowujący Plan Rozwoju Turystyki w Gminie Piątek na lata 2017-2023; 2017, Plan Rozwoju Turystyki w Gminie Piątek na lata 2017-2023, <http://bip.ugpiatek.pl/?cid=257>, [dostęp: 05.02.2024]
- Zespół Opracowujący Strategię Rozwoju Powiatu Brzezińskiego na lata 2021-2027; 2020, Strategia Rozwoju Powiatu Brzezińskiego na lata 2021-2027, <https://powiat-brzeziny.pl/content/strategia-rozwoju-powiatu-brzezi%C5%84skiego-na-lata-2021-2027>, [dostęp: 05.02.2024]
- Zespół Opracowujący Strategię Rozwoju Powiatu Łaskiego 2022; Strategia Rozwoju Powiatu Łaskiego 2022, <https://docslib.org/doc/7957349/strategia-rozwoju-powiatu-%C5%82askiego-2022>, [dostęp: 05.02.2024]
- Zespół Opracowujący Zintegrowaną Strategię Rozwoju Powiatu Wieluńskiego; 2013, Zintegrowana Strategia Rozwoju Powiatu Wieluńskiego 2014-2020, <https://www.powiat-wielun.finn.pl/pl/bipkod/002/016>, [dostęp: 05.02.2024]
- Zespół Powołany Zarządzeniem nr 206/2013 Starosty Pajęczańskiego; 2015, Strategia Rozwoju Powiatu Pajęczańskiego na lata 2014-2020, <https://powiatpajeczno.biuletyn.net/?bip=2&cid=31&id=616>, [dostęp: 05.02.2024]